

„VRTČEVA“ PRILOGA.

Staro razpelo.

roti koncu prejšnjega stoletja je razsajala vsled slabih letin po vsem Dolenjskem huda lakota. Viri nam pripovedujejo, da so ljudje koruzne (turšične) storže mleli, ter iz njih kuhali nekak sôk, da bi si glad utolažili. Bili so to hudi, zelo hudi časi, in kakor se se danes govori, prava kazen božja, ker nobena jed ni téknila ljudém.

Če so tudi jedli, tri ure po kosilu bili so vže zopet lačni, a lačnega želodeca niso imeli s čim krotiti. Mnogo ljudi je vsled te šibe božje pomrlo, a mnogo jih je zbolelo za neozdravljivo boleznijo. —

V tistem času je stala tik zelene Krke mala koča, katera danes še podprta kaže, da je vže pretekla njena dôba, ter ne bode mogla več dolgo prenašati teže snegá; saj je pa tudi vže prestala marsikatero nezgodo ter ima vže petega gospodarja.

Ko se naša povest začinja, hranila je ta koča v sebi družinico, obstoječo iz treh osov. Bila sta mož in žena ter njiju jedina hčerka. Oče je bil sodar ter je s svojim rokodelstvom vže preživel svojo malo družino, toda v poslednjem času so bile tudi vinske letine také slabe, da sodov nihče ni kupoval, ker za potrebo jih ni bilo le dosti, ampak še celó preveč. Ker pa našemu sodarju rokodelstvo v poslednjem času ni donášalo nobene koristi, moral se je tem bolj baviti s poljedelstvom, katero mu je dajalo živeža vsaj za sproti. A tudi to je bore malo zaleglo, ker so bile letine slabe, bilo je tudi pridelka v jako pičlej méri.

Onkraj Krke je stala graščina, katere gospodar je bil priden in delaven, pa tudi usmiljenega srca, ki je ob času lakote rad pomagal svojim sosedom, dajaje jim živeža, katerega si so pomladi in po leti z delom zaslužili.

Pod hišo našega sodarja je bil ob vodi priklenen velik čoln za prevažanje ljudi na óno stran. Včasih se je dalo na tem kraji precej zaslužiti, ker so hodili delavci v graščino v delo. A zdaj ob času lakote, imel ni nihče niti denarja niti živeža, s čemur bi bil plačal voznino, in tako je moral naš sodar po večkrat zastopj prevažati ljudi čez Krko.

Na ónej strani reke je stalo tik pota veliko, staro razpelo, ki je vže mnogo zimo prebilo v tem samotnem kraji, izpostavljeno vsem vremenskim nezdodam. Ako si šel mimo tega razpela proti večeru, ko je zahajalo jesensko solnce za daljne gore, tedáj si občutil na tem kraji vselej nekaj skrivnostnega, také da bi se ne mogel dolgo muditi na tem kraji in to še posebno zato ne, ker ljudje takim znamenjem kaj radi pripisujejo to ali óno nezgodo, katera vselej človeka bolje ali menj pretrese.

Bilo je lepega pomladnega dné, v ónem prijetnem času, ko se vsa narava polagoma vzbuja, ko od dné do dné ozelenujejo gozdi in polja, ter solnce z vsakim dnevom gorkeje postaja. Vsakdo bi se moral veseliti tega lepega dné, a letos se ga ni mogel veseliti ubogi kmet. Kaj mu pomaga veseliti se tako lepega dneva, ki ga sicer napolnuje z veselo nado boljše bodočnosti, ako pa mora v potu svojega obraza lačen delati.

Pri sodarjevih so bili vsi domá. Mati je imela na vrtu opraviti in hčerka se je vrtela okolo nje; oče pa je imel pod kozolcem svoje delo. Sneg mu je namreč po zimi nekaj kvare napravil in trebalo je nekoliko popravila.

Zdajci stopi k sodarju star znanec iz mladostnih let, človek bolj odurnega obraza in velikih svitlih očij; na prvi pogled vže jako neprijetna prikazen.

„S čim se pa tu ukvarjaš, Miha?“ vpraša prišlec sodarja. Sodar ga pogleda ter mu nič kaj prijazno reče: „Nekaj se mi je čez zimo podrlo in zdaj moram popraviti, če bode letos sploh kaj v kozolec djati.“

„Vidiš, Miha,“ govori tujec, „ti se moraš res dosti truditi in delati kakor črna živina, da se borno preživiš v tem žalostnem času. A poglej mene, jaz ne delam ničesar, pa imam vender za sproti.“ — „Pri tebi je vse drugače,“ odvrne mu sodar, „ti greš lahko po svetu, ker nimaš družine; ali jaz, kje naj pustim ženo in otroka?“

„Tudi ti bi si lahko opomogel, ako bi le hotel z nami potegniti. Prevdari, pa ti ne bo treba stradati.“

„Kako misliš to?“ vpraša radovedno sodar. „Molči in poslušaj! Nocoj se vrača graščak s svoje kupčije; peljal je mnogo blagá v mesto in dovolj bode imel denarja pri sebi. Ta denar pride lahko nam v roke, in za denar se dobi vse, Miha moj ljubi.“

„Kaj! jaz naj bi si prilastoval tuji denar?“ odgovori sodar.

„Ne takó; ti bi ne imel drugega opravila kakor to, da bi nas nekaj mož prepeljal na óno stran Krke, a po dokončanem delu zopet nazaj, seveda moral bi vse svoje žive dni molčati, da si koga vozil preko vođe. Vse drugo je moje in mojih továrišev opravilo. Graščaka počakamo v gozdu, vzamemo mu denar ter ga nekoliko zvezemo, da ne bode mogel takój domóv po hlapce, kateri bi nas izvestno hitro poiskali. Ako si hočeš zboljšati življenje na lahek način, pa pritrđi.“ Sodar ni vedel, kaj bi dejal. V notranjem se je boril s svojo vestjó, ki mu ni dala mirú, vedno ga opominjevaje: Nikar tega ne stori. Ali zopet je premagovala druga stran, šeptaje mu: Zboljšal si bodeš svoje življenje in storil ne bodeš tako nikomur nič žalega! Dolgo je premišljal in premišljal, v tem pa mu je továriš vedno prigovarjal naj se ne boji ničesar, naj se hitro odloči ter udari v roko. Sodar to res stori in sklenena je bila pogodba. Sodar je bil danes prvič v svojem življenji na krivem poti.

II.

Noč je nastopila, solnce je bilo vže davno za gorami, blede lune svit se ni še prikazal izza visokih Gorjancev, ko se je pod sodarjevo hišo zmajal čoln in vanj stopila četvorica čudno opravljenih mōž in peti mej njimi naš sodar. Veslal je urno in kmalu so bili onkraj reke. Čoln postoji, z njega pa stopijo črni mōžje, zadnji je bil sodar.

„Tukaj čakaj pripravljen, dokler se ne vrnemo z denarjem,“ govori jeden, ali pazi se, da nas ne prevariš, drugače si izgubljen.

Sodar se zgane in prikima. Govoriti ni mogel, vzbudila se je v njem vest, ter mu očitala, da si po krivici prisvaja tuje denarje. Sede kraj pota ter premišljuje svoje pregrešno dejanje. Vse je tiho. Zdajci pade staro razpelo po dolgem na tla in votlo zagromí. Sodar se zgane in gróza ga izpreleti. Spomnil se je na davno pretekla leta, ko je še mal deček s svojo materjo večkrat mimo razpela hodil, spomnil se je, kako zaupno je na tem kraji molil ob času ženitve svoje, a danes? Danes sedi tu kot pomagalec zlih roparjev, ki nameravajo oropati dobrega graščaka.

„In to palo razpelo, ni li to opomin na moje grešno dejanje? Ni li morda miška oglodala steber toliko, da je padel ravno zdaj, ko sem jaz tù? Ali me ne opomina, da sem danes stopil na pot, ki me pelje v pogubo?“

Mož ni mogel dalje premišljevati, obupno je bežal ob reki naprej, nevedé kam. V svesti si svojega hudobnega dejanja ni mogel mirovati, slednjič se je skríl v votlino kraj Krke. V tem so črni možje v gozdu pričakovali graščaka. Kmalu se res pripelje, vesel, da je svojo kupčijo tako dobro opravil. Zdajci mu nagloma obstopijo voz črni možjé, zahtevajoč denarja. Ker se ni imel s čim braniti, moral jim je izročiti vse svoje denarje, proseč jih, naj bi mu pustili življenje. Možje ga trdno zvežejo, da ni mogel z voza, privežejo konja za drevo, da ga ni mogel pognati, potem se pa spusté v beg proti Krki, kjer je čakal čoln. Ko pridejo do čolna, ne najdejo sodarja nikjer, in vse iskanje in ugibanje je bilo zamán. Sedejo v čoln ter veslajo samí na óno stran, od tam pa s plenom v daljavo.

III.

Ker graščaka ni bilo po njegovej navadi domóv, pošlje grajski oskrbnik hlapce naproti, če bi se mu bilo morda na potu kaj žalega pripetilo. A komaj so bili hlapci v gozdu, vže slišijo znani jim glas svojega gospodarja, ki kliče na pomoč. Urno se približajo kraju, kjer je bil graščak s konjem vred privezan. Takój izvedó vse, kar se je zgodilo. Ko odvežejo graščaka in konja, takój hité za roparji. Graščak jim pové pot, po katerem so odšli, in uganili so, da so se najbrže prepeljali s sodarjevim čolnom, pa da je morda tudi sodar sam ž njimi v kakej zvezi. Kakih petdeset korakov nižje od pota je bil priklenen grašččinski čoln; vanj se vsedejo hlapci ter urno veslajo na óno stran naravnost proti sodarjevej koči.

Priveslali so do čolna in ga našli odklenenega, kar se jim je takój zdelo jako sumljivo. Hitro planejo proti koči ter povprašujejo po gospodarji. Žena ni znala povedati, kam bi bil otišel, a bila je tudi sama v velikih skrbéh zaradi moža, ker ni bila njegova navada po noči iz doma ostajati. Hlapci povprašujejo še to in óno, potem se pa odpravijo proti domu, ker so vedeli, da bi bilo po noči vse zasledovanje zamán. Ali kako se začudijo, ko prišedši na óno stran reke, tik podrtega starega razpela najdejo sodarja, ki leži v nezavesti ob potu. Vest mu ni dala mirú in kmalu je šel iz svojega skrivališča do razpela, kjer so ga našli. Poprašujejo ga na vse strani, kako je prišel tu sém, ko ima vender čoln na drugej strani, ali sodar jim ne more nič pravega odgovoriti, ker je na vsa vprašanja le zmédeno odgovarjal. Hlapci so le predobro spoznali, da je moral pri roparskem napadu na gospodarja tudi on sporazumljen biti, zato ga takój zvežejo ter s sobój v grad odvedó. Tisto

noč pa je imela mati sodarica čudne sanje, da so odvedli moža čudni, neznani ljudje, da so ga peljali v daljno deželo in ga ne bode nikoli več videla. Sirota ni mogla vso noč spati od samih skrbi za moža, ki je pa tisto noč enako nemirno prečul v temnej graščinski ječi, nemirno čakajoč, kaj se bode z njim še dalje godilo.

IV.

Blagor človeku, ki vse stiske in nadloge od Boga mu poslane, potrpežljivo prenaša, ter tudi v bédí ne pozabi, da je poštenje največja človeška sreča na tem svetu, ki se ne more kupiti s kupom zlatá. Dokler si pošten, da-si ubog, imaš vender dovolj premoženja v svojej poštenosti in dobrem imenu; če pa izgubiš dobro imé, izgubil si vse, kar si imel dobrega na tem svetu.

Takó premišljujočega najdeva, dragi čitatelj, kmalu po ónem dogodku v gozdu, našega sodarja v temnej ječi v Novem mestu. Vest ga je grizla in pokoja ni mogel najti ne po noči ne po dnevi. „Oh, zakaj sem se dal zapeljati, jaz neumnik! Hotel sem po krivem si pridobiti denarja, da bi lahko izhajal ob težavnih časih, a za plačilo sedim zdaj v temnej ječi.“

Kazni za storjena hudodelstva so bile v onem času mnogo hujše nego li danes. Takrat so se tudi malenkostne stvari kaznovale z vso ostrostjo, posebno pa še ob času lakote, ko so bila zločinstva tako rekoč na dnevnem redu. Sodar je bil kot pomočnik pri roparskem napadu na graščaka obsojen na več let ječe. Izmed roparjev, katerih sodar ni poznal, razven jednega, nam vže znanega, bilo ni mogoče nobenega dobiti, ker lopovi so odnesli le prehitro svoje peté v varno zavetje. A prigovor pravi: „kogar imaš, tega drži,“ in takó je trpel jedini sodar v ječi.

Lahko si mislimo, kako hudo je bilo ubogej ženi, ko je zvedela, kaj se je z možem zgodilo. Zdaj je bil njen mir za vse njeno življenje pri kraju. Vse skrbi so prišle na njo in ko je bilo največ dela, nedostajalo je glavne moči — dobrega gospodarja. Tudi so se jeli ljudje izogibati sodarjeve hiše, češ, njen gospodar se pokori v ječi. Z gospodarstvom je šlo vedno bolj nazaj in hiša je bila od dne do dne siromašnejša. In kaj bi tudi moglo veseliti ubogo ženo, ki je morala nedolžna s svojo hčerko toliko sramote pretrpeti. O možu vže ni mislila več, da bi ga še videla kdaj, naj bi tudi prišel iz ječe, ker dobro je znala, da bi ne hotel več ostati v tem kraju, ampak šel bi v kak tuj kraj.

Nekega dné pride pismo na župana, da je sodar v ječi umrl. Premišljeval je vedno svoje pregrešno dejanje in nikoli se ni mogel več upokojiti. Od dne do dne je hiral, dokler ga ni vzela pomlád. Ko je sodarica zvedela o moževjej smrti prodala je vse svoje premožeoje ter šla s svojo hčerko po svetu. Nastanili sta se daleč med tujimi ljudmi, kjer ju nihče poznal ni ter ondú živeli v samotnej koči živeč se z delom svojih rok. A na večer, ko ste se trudni vrnili s svojega dela v borno kočó, klečali ste dolgo pod starim razpelom v kotu samotne kočee, in ko bi bil šel mimo ob takem času, slišal bi bil vselej gorečo molitev „za dušo nesrečnega očeta.“

Milan Šašelj.

